

Fecr Yayınları: 425

KUR'ÂN'DA CİHAD
Tematik ve Semantik Bir İnceleme

İsmail KURT

© FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SAN. ve TİC. LTD. ŞTİ.
(Sertifika no: 13178)

Mizanpaj ve Kapak
FCR

Baskı ve Cilt
VADİ GRAFİK TASARIM VE REKLAMCILIK LTD. ŞTİ.
İvedik Org. San. 1420. Cad. No: 58/1
Yenimahalle/ANKARA • Tel: 0 312 395 85 71
(Sertifika No: 47479)

1. Baskı: Nisan 2021

ISBN: 978-625-7879-71-2

FCR YAYIN REKLAM BİLGİSAYAR SANAYİ ve TİC. LTD. ŞTİ.
Hacı Bayram Mah. Boyacılar Sk. No: 14/1
Ulus-Altındağ/ANKARA Tel: (0312) 310 08 60
Web: www.fcr.com.tr • e-mail: fcr@fcr.com.tr

KUR'ÂN'DA CİHAD

Tematik ve Semantik Bir İnceleme

İsmail KURT

Ankara 2021

İsmail KURT

1984 Balıkesir doğumlu olan İsmail Kurt, ilkokul, hafızlık ve ortaokul eğitimini doğduğu şehirde tamamladı. 2003 yılında İzmir İmam-Hatip Lisesinden mezun oldu. Aynı yıl girdiği Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesinden 2007 yılında mezun oldu. 2007-2011 yılları arasında İzmir Bayındır ve Konak ilçelerinde imam-hatiplik görevi yaptı. 2011 yılında “*Mâverdi'nin en-Nüket ve'l-Uyûn adlı Eserinde Sahâbe Tefsiri*” isimli yüksek lisans tezini DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde tamamladı. 2011 Eylül ayında gittiği İngiltere'de Birbeck College ve Exeter Üniversitesinde bir yıl İngilizce dil eğitimi aldı. 2013 yılında “*Destiny and Responsibility in the Quran*” isimli yüksek lisans teziyle Londra Üniversitesi'nden (SOAS) mezun oldu. 2019 yılında DEÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde “*Kur'ân'da Cihad*” isimli doktora tezini savunarak doktor ünvanı aldı. 2014-2019 yılları arasında Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ve Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalında Araştırma Görevlisi olarak çalışan yazar 2019 Ekim ayında Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı'na doktor öğretim üyesi olarak atandı. Halen aynı üniversitede öğretim üyesi olarak görevine devam eden yazarın Kur'ân lügatlerinin doğuşu ve gelişimi, Kur'ân'ın bütünlüğü bağlamında insanın yeryüzündeki halifeliği meselesi ve cihad hakkında tefsir alanında yayınlanmış bildiri ve makaleleri bulunmaktadır.

ÖN SÖZ

Tarihsel sürece bakıldığında cihadın Müslümanların dünya görüşünü belirleyen en önemli kavramlardan biri olduğu görülecektir. Cihad hem Müslümanların kendi hayatlarını hem de diğer insanlarla, devletlerle olan ilişkilerini en fazla şekillendiren bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Nitekim günümüzde bazı Müslümanların bir slogan olarak da kullana geldiği “hayat, iman ve cihattır” şeklindeki ifade, bu kavramın Müslümanların hayatındaki yerini göstermektedir. Bununla beraber cihad konusu günümüzde Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında tartışılan en problemlili konulardan biridir. Bizim bu konuyu seçmemiz de eğitim amacıyla İngiltere’de bulunduğumuz sırada, Batı’nın cihad konusunu İslam dünyasının en önemli problemlerinden biri olarak algılamasını fark etmemiz ve konuyla ilgili birçok çalışma yapılmış olmasına rağmen konuyu doğrudan Kur’ân merkezli tetkik eden ciddi bir araştırmanın olmayışını tespit etmemiz nedeniyledir. Bu konuyu seçmemizin diğer nedeni ise Batı’daki yanlış algının farklı şekillerde İslam dünyasında da var olmasıdır. Bu nedenle biz de problemin çözümüne bir katkı sunma ve tarihi, siyasi, ekonomik vb şartlardan kaynaklanan yanlış cihad algısını düzeltme adına kavramın esas kaynağı olan Kur’ân merkezinde incelemeye ve cihadın orijinal anlamını ortaya çıkarmaya gayret ettik.

Bu çalışmada, cihad konusu Kur’ân merkezli olarak ele alınmış olup çalışmanın kapsamı yalnızca Kur’ân’ın 23 yıllık nüzul dönemine hasredilmiştir. Araştırmamız konuyla ilgili ayetlerin metin içi ve tarihi bağlamını dikkate alan, Kur’ân’da nesh olgusunu kabul etmeyen bağlam merkezli bir çalışmadır. Ayetlerin tarihi bağlamına en üst seviyede riayet edildiği için cihad ayetleri ve cihatla bağlantılı diğer ayetler kronolojik bir okumaya tabi tutulmuştur. Bu nedenle çalışma boyunca ayetlerin tefsir ve yorumlarında Mekke’den Medine’ye doğru bir seyir takip edilmiştir. Araştırmamız Kur’ân’ın ortaya koyduğu cihadın teorisini ve Kur’ân’ın direktifleri doğrultusunda Hz. Peygamber’in uyguladığı cihadın pratiğini ortaya koyacak şekilde ele alınmıştır. Bu nedenle çalışmanın birinci bölümünde Fıkıh, Tasavvuf vb ilimlerin etkisinden uzak bir şekilde doğrudan Kur’ân’ın cihada yaklaşımı, ikinci bölümünde yine

Kur'ân merkeze alınarak Hz. Peygamber'in cihadı uygulaması detaylı olarak incelenmiştir. Araştırmamızın ilk bölümünde, cihad kavramı Kur'ân perspektifinden dil-tefsir ağırlıklı, ikinci bölümünde ise siyer-tefsir ağırlıklı olarak analiz edilmiştir. Birinci bölümde cihad kelimesinin semantik (anlambilim) analizi yapılarak cihadın Kur'ân öncesi Cahiliye, Mekke ve Medine döneminde hangi anlamlarda kullanıldığı ve en fazla hangi kelime ve kavramlarla anlam bağına sahip olduğu tespit edilmiştir. İkinci bölümde Hz. Peygamber'in Kur'ân rehberliğindeki cihadı uygulaması ele alınarak cihad-tebliğ arasındaki irtibat, cihadın kimlere karşı ve nasıl yapıldığı ve sonuçlarının neler olduğu ortaya konulmuştur.

Her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da ete kemiğe bürünmesinde birçok kişinin katkısı vardır. Öncelikle çalışma süresince rehberliğini ve desteğini esirgemeyen ve çalışmanın şekillenmesinde büyük emeği olan danışman hocam Prof. Dr. Ömer DURLU'ya teşekkürlerimi sunuyorum. Yine çalışma sürecinde değerli katkılarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Seyfullah EFE'ye, Prof. Dr. İbrahim EMİROĞLU'na ve Prof. Dr. Rıza SAVAŞ'a teşekkür ediyorum. Yine çalışmamızın sonunda Arapça şiirlerin tercümelerini kontrol eden Dr. Öğr. Üyesi Eyüp AKŞİT'e, çalışmamızı okuyarak gerekli düzeltmelerin yapılmasına katkıda bulunan Nisa Derya DEMİR'e ve Hakime Reyhan YAŞAR'a şükranlarımı belirtmek istiyorum. Çalışma boyunca manevi desteklerini her an hissettiğim sevgili anne ve babam Leyla ve Ahmet KURT'a minnet ve şükranlarımı sunuyorum.

İsmail KURT
İzmir-2021

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ	5
İÇİNDEKİLER	7
KISALTMALAR	9
TABLolar LİSTESİ	10
ŞEKİLLER LİSTESİ	10
EKLER LİSTESİ	10
GİRİŞ	11

BİRİNCİ BÖLÜM

CİHADIN SEMANTİK ANALİZİ

1.1. CİHAD KAVRAMI	23
1.1.1. Sözlük Anlamı	23
1.1.2. Terim Anlamı	29
1.1.2.1. Cihad	30
1.1.2.2. Mücahede	33
1.1.2.3. İctihad	35
1.1.3. C-h-d Kökü ve Müştaklarının Cahiliye’de Kullanımı	37
1.1.3.1. Cahiliye Şiirlerinde C-h-d Kökü ve Cihad	39
1.1.3.1.1. C-h-d’nin Sözlük Anlamdaki Kullanımları	39
1.1.3.1.2. C-h-d’nin Zıd Anlamlıları	50
1.1.3.1.3. Düşmana Karşı Cihad Etmek veya Düşmanın Cihad Etmesi	55
1.1.3.2. Muhadram Şiirlerinde Cihad	59
1.1.4. C-h-d Kökü ve Müştaklarının Kur’ân’da Kullanımı	69
1.1.4.1. Mekke Dönemi Cihad Ayetleri	72
1.1.4.2. Medine Dönemi Cihad Ayetleri	82
1.2. CİHAD KAVRAMI İLE BAĞLANTILI KAVRAMLAR	119
1.2.1. İman	119
1.2.2. Sabır	130
1.2.3. Hicret	136
1.2.4. İnfak	144
1.2.5. Kıtal	152
1.3. SEMANTİK ANALİZ IŞIĞINDA GENEL DEĞERLENDİRME	173

İKİNCİ BÖLÜM

CİHADIN UYGULANMASI VE SONUÇLARI

2.1. CİHAD TEBLİĞ İLİŞKİSİ	187
2.1.1. Mekke Dönemi	188
2.1.1.1. Habeşistan'a Hicrete Kadar Tebliğ ve Cihad	190
2.1.1.2. Medine'ye Hicrete Kadar Tebliğ ve Cihad	209
2.1.2. Medine Dönemi	222
2.1.2.1. Hudeybiye Barışına Kadar Tebliğ ve Cihad	226
2.1.2.2. Hudeybiye Barışı Sonrası Tebliğ ve Cihad	237
2.2. CİHADIN YAPILDIĞI MUHATAPLAR	239
2.2.1. Düşman	240
2.2.2. Şeytan	247
2.2.3. Heva	260
2.3. CİHADIN SONUÇLARI	273
2.3.1. İ'lâ-yi Kelimetullah	274
2.3.2. Şehitlik	283
2.3.3. Cennet	293
2.3.4. Ganimet	303
2.3.5. Fetih	318
DEĞERLENDİRME	329
SONUÇ	335
KAYNAKÇA	345
EK: Kur'ân-ı Kerim'deki Cihad Ayetlerinin Kronolojik Tablosu	359

KISALTMALAR

b.	: Bin/İbn (ođlu)
b.y.	: Basım yeri yok
Bkz.	: Bakınız
h.	: Hicri
H.z.	: Hazreti
m.	: Miladi
s.	: Sayfa
ss.	: Sayfalar/Sayfalar arası
Thk.	: Tahkik eden
Trc.	: Tercüme eden
ts.	: Basım tarihi yok/Tarihsiz
v.	: Vefat tarihi
vb	: Ve benzeri

TABLULAR LİSTESİ

- Tablo 1:** İman-Cihad İlişkisi Tablosu ————— 128
Tablo 2: Cihadın Cahiliye ve İslam'daki Anlam Sahası Tablosu — 177

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1:** Cihadın Kur'ân'daki Genel Semantik Sahası ————— 179
Şekil 2: Cihadın Kur'ân'daki Olumlu Semantik Sahası ————— 180

EKLER LİSTESİ

- Ek:** Kur'ân-ı Kerim'deki Cihad Ayetlerinin Kronolojik Tablosu — 359

GİRİŞ

“Kur’ân’da Cihad” başlığı altında ele aldığımız bu çalışma sadece Kur’ân’ın 23 yıllık nüzul dönemine odaklanmaktadır. Araştırmamızı cihadın dil analizi ve uygulaması şeklinde iki bölümde inceledik. Birinci bölümde Kur’ân’da bahsedilen cihadın semantik analizini yaptık. Öncelikle cihadın sözlük ve terim anlamını, c-h-d kökünün Cahiliye’de hangi anlamlarda kullanıldığını detaylı bir şekilde verdik. Daha sonra Kur’ân’ın cihadı terimleştirip terimleştirmedini ortaya koymaya çalıştık. Sonuç olarak Kur’ân’ın farklı pasajlarında anlatılan cihadın teorik yönünü bütüncül bir bakış açısıyla sunmayı amaçladık. İkinci bölümde ise tefsirlerin yanı sıra özellikle siyer kaynaklarından yararlanarak Hz. Peygamber’in cihadı nasıl uyguladığını ortaya koymaya çalıştık. Kısacası bu çalışmada “*Cihad nedir*” sorusu etrafında söz konusu kavram hakkında sorulabilecek en genel iki soruya cevap aradık. Birinci bölümde “*Kur’ân’da cihad nedir*”, ikinci bölümde “*Nüzul dönemi uygulamasında cihad nasıl yapılmıştır*” sorusunu cevaplamaya çalıştık.

Araştırmamızın amacı -bir kavram olarak doğuşu Kur’ân’a dayanmakla beraber- anlamı daha sonra ortaya çıkan fıkıh, tasavvuf gibi İslami ilimler tarafından da şekillendirilen ve günümüzde çok tartışmalı bir konu olan cihadın Kur’ân’daki orijinal anlamını ve uygulanmasını ortaya koymaktır. Amacımız cihad kelimesinin geldiği c-h-d kökü ve türevlerinin semantik analizini yaparak, Cahiliye ve Kur’ân’daki kullanımını mukayese ederek, bu kavramın tam olarak neyi ifade ettiğini anlamaya çalışmaktır. Gayemiz, cihadın Kur’ân’da nasıl anlatıldığını, Kur’ân’da sadece bir savaş mı yoksa savaştan daha kapsamlı bir şey mi olduğunu araştırmak, cihad şayet bir savaş ise onun ne tür bir savaş olduğunu ve şartlarını ortaya koymaktır. Hedefimiz tarihi, siyasi ve ekonomik şartlardan kaynaklanan fakat Kur’ân’a aykırı gözükten cihad hakkındaki diğer görüşlerden sıyrılıp cihadın Kur’ân ve Hz. Peygamber’in uygulamasındaki orijinal halini ortaya çıkarmaktır. Kısacası zaman içinde daha çok siyasi, iktisadi, sosyal ve kültürel etkilerden kaynaklı olarak üzeri örtülmüş olan Kur’ânî cihad olgusunun yeniden gün yüzüne çıkarılması hedeflenmektedir. Bu sebeple çalışmamızda araştırmanın en temel ama-

cını oluşturan “*Kur'ânî bir kavram olarak cihad nedir*” sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır.

Cihad konusu günümüzde Müslümanlar ve gayrimüslimler arasında tartışılan en problemlili konulardan biridir. Bizim bu konuyu seçmemiz, eğitim amacıyla Londra'da bulunduğumuz sırada, Batı'nın cihad konusunu İslam dünyasının en önemli problemlerinden biri olarak algılamasını fark etmemiz ve bu konuda yapılan birçok araştırmaya, yazılan birçok esere rağmen Kur'an merkezli ciddi bir araştırmanın olmayışını tespit etmemiz nedeniyledir. Konuyu seçmemizin diğeri bir nedeni ise Batı'daki yanlış algının farklı şekillerde İslam dünyasında da var olması, bu nedenle samimi niyet ve halisane duygulara sahip bazı Müslümanların devlet otoritesi boşluğundan doğan ve batılı devletlerce de kullanılan cihatçı örgütlere katılmalarıdır. Bu konuyu Kur'an merkezli ele almamızın ve sadece Kur'an'ın nüzul dönemiyle sınırlandırmamızın nedeni ise, tarihi ve siyasi şartların oluşturduğu cihad algısından olabildiğince sıyrılarak Kur'an'ın cihad anlayışını ortaya çıkarmaya çalışmaktır. Bu çalışmanın önemi -üzerinde çok fazla yazı yazılan, aynı zamanda çok problemlili gözükken- cihadın aslının ne olduğunun, bizzat o dinin en temel kaynağı olan Kur'an perspektifinden ortaya konmasıdır. Bu araştırmada, günümüzde daha çok retorik yönü öne çıkarılan cihadın Kur'anî yaklaşımı hem teori hem de pratik üzerinden ele alınmıştır.

Bu çalışmanın yöntemi bizzat Kur'an'ın nasıl anlaşılması gerektiğine dayanır. Birinci bölümde “*Kur'ân'da cihad nedir*” sorusunun cevabı araştırılırken metot olarak semantik analiz yöntemi kullanılmıştır. Burada araştırmamızın odak noktası semantik analiz gereği cihadın Cahiliyye'deki ve Kur'an'daki anlamını ortaya koymaktır. Çalışmamızı gerçekleştirirken şu hususları göz önünde bulundurduğumuzu ifade etmek isteriz:

1. Konunun daha iyi anlaşılması için özellikle erken dönemde oluşturulan Arapça sözlüklerden, Kur'an Lüğatı olarak kabul edebileceğimiz Garibü'l-Kur'an'lar, Meanî'l-Kur'an'lar ve Vücûh ve Nezâir kitaplarından, terim anlam için Hudud ve Istılah Edebiyatı ve Tasavvuf eserlerinden istifade edilmiştir. Meanî'l-Kur'an, el-Vücûh ve'n-Nezâir gibi teliflerden istifade etmemizin sebebi bunların doğrudan kelimenin Kur'an'daki kullanımını esas almasının yanı sıra bir kısmının Arapça sözlüklerden önce yazılmış olması ve sözlük müelliflerinin dahi dilbi-

limci Ferrâ (v. 207/822) gibi Meani'l-Kur'ân müelliflerinden referans vermeleridir.

2. Özellikle cihadın semantik analizini yaptığımız ilk bölümde cihad kavramının daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve cihad kelimesinin orijinal anlamını yakalamak için Cahiliye şairlerinin divanlarında (cahiliye şiirlerinde) “c-h-d” kökü ve türevlerinin hangi anlamlarda kullanıldığı incelenmiştir. Ayetlerde yer alan kavramların doğru anlaşılabilmesi için, bunlar etimolojik yaklaşımla ele alınmış ve semantik yöntemle incelediğimiz cihadın Kur'ân öncesi ve Kur'ân'da geçirdiği anlam değişiklikleri (kelime anlamı, terim anlamı, dini anlam vb) dikkate alınmıştır. Kur'ân'da cihadın en fazla irtibatlı olduğu iman, sabır, hicret, infak ve kıtal kavramlarının da semantik analizi yapılmış ve cihatla olan bağlantısı ortaya konulmuştur.

3. Kur'an'ın doğru anlaşılması açısından, yöntem olarak, mümkün olduğu ölçüde nüzul sırasını esas alan kronolojik okuma benimsenmiş ve böylece cihad kavramı, nüzul sırasına göre (tedricilik yönüyle) analize tabi tutulmuştur. Kronolojik yöntem takip edilerek cihad konusunda daha doğru bir yaklaşımın çizilmesi hedeflenmiştir. Surelerin kronolojisi konusunda genel olarak Câbirî'nin (1936-2010) *Fehmü'l-Kur'ân*'ında verdiği sıralama esas alınmıştır. Câbirî'nin kronolojisini tercih etmemizin nedeni ise onun sure sıralamasını doğrudan Kur'ân-Siyer ilişkisine göre düzenlemesi ve sure kronolojisini iki sure haricinde (Alak ve Müddessir) bölmeden vermesidir. Câbirî'nin yanı sıra özellikle Mevdûdî (1903-1979) ve Derveze'nin (1888-1984) kronolojilerinden de faydalanılmıştır. Bunun yanında incelediğimiz bir ayetin veya ayet grubunun nüzul zamanını tesbit etme konusunda Vâhidî'nin (v. 468/1076) *Esbâb-ı Nüzûl*'ü ile Mukâtil b. Süleyman (v. 150/767) ve Taberî'nin (v. 310/923) Tefsirlerindeki esbab-ı nüzul rivayetlerinden istifade edilmiştir.

4. Bu çalışmada yöntem olarak Kur'ân'da nesh teorisi kabul edilmiştir. Kur'ân'ın genel bütünlüğü çerçevesinde ayetler kendi bağlamında değerlendirilmiştir. Kronolojik olarak sıraladığımız cihad ayetlerini analiz etme esnasında ayetlerin “metin içi bağlam”ı ve ayetlerin nüzul bağlamı diyebileceğimiz “metin dışı bağlam” daima göz önünde bulundurulmuştur.

İkinci bölümde “Nüzul dönemi uygulamasında cihad nasıl yapılmıştır?” sorusunun cevabı araştırılırken yine araştırmanın ana iskeletini Kur'ân'ın “Allah yolunda cihad edin”, “savaşın”, “cihad ettiler”, “savaştı-

lar” vb cihadın pratik hayattaki uygulamasını mevzu bahis eden ayetlerden yola çıkarak nass-olgu diyalektiği çerçevesinde ele alınmıştır. Bu bölümde metot olarak Kur'an vahyi ile vahyin nazil olduğu ortam (nass ve olgu) birlikte okunmaya çalışılmıştır. Netice olarak bu bölümde:

1. Metot olarak kronolojik bir sıralama esas alınmıştır. Böylece hem ayetlerin nüzülü hem de bunun siyerdeki karşılığı beraber değerlendirilmiştir. Sonuç olarak Hz. Peygamber ve ilk Müslümanların hayatındaki cihadın uygulaması ortaya konulmuştur. Burada nassın olguya ve olgunun da nassa nasıl etki ettiği göz önüne alınarak cihadın pratiğe yansımaları neden-sonuç, etki-tepki münasebetiyle irdelenmiş, özellikle cihad-tebliğ ilişkisi tedrici olarak detaylı bir şekilde incelenmiştir.

2. Cihadın pratik uygulaması yönüyle, Kur'an'a göre cihadın kime, neye karşı yapıldığı tespit edilmiş, Kur'an'dan ve Hz. Peygamber'in uygulamasından hareketle de bunlara karşı cihadın nasıl yapıldığı ve nasıl yapılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Cihadın uygulamasında ortaya çıkan sonuçlar ise Kur'an'ın yönlendirmesi ve Hz. Peygamber'in uygulaması üzerinden detaylı olarak incelenmiştir.

Birinci bölümde semantik analiz yöntemiyle ilgili tez, makale ve kitap olarak birçok eseri inceledik. Daha sonra yöntem olarak, Toshihiko İzutsu'nun “*Ethico Religious Concepts in the Quran*” ve “*God and Man in the Quran Semantic of the Quranic Weltanschauung*” eserlerinde ortaya koyduğu Kur'an semantiğinin teorik ve pratik uygulamasını biz de cihad kavramına uyguladık. Öncelikle cihadın sözlük anlamını verirken Halil b. Ahmed'in (v. 175/791) *Kitabü'l-Ayn*'ından Ezheri'nin (v. 370/980) *Tehzîbü'l-Lüga'sına*, İbn Fâris'in (v. 395/1004) *Mekâyisü'l-Lüga'sından* Zemahşeri'nin (v. 538/1144) *Esasü'l-Belâga'sına*, İbn Manzur'un (v. 711/1311) *Lisanü'l-Arab*'ından modern dönem sözlükleri olan *el-Mü'cemü'l-Vasît* ve *el-Kutûf*'a kadar 20 civarında sözlükten yararlandık. Cihadın terim anlamını ele alırken İbn Fâris'in (v. 395/1004) *Hilyetü'l-Fükaha'sından* İbn Fûrek'in (v. 406/1015) *Kitabü'l-Hudûd*'una, Neseî'nin (v. 537/1142) *Tilbetü't-Talebe'sinden* Cürçânî'nin (v. 816/1413) *Tarifât*'ına kadar 20 civarında hudud ve ıstılah edebiyatı eserinden, tasavvufi terim anlamını verirken de İbn Arabî'nin *Futûhâtü'l-Mekkiyye'sinden* tutun da Kuşeyri'nin *Risâle'si*'ne kadar birçok eserden istifade ettik. Semantik analiz için Cahiliye şairlerinin divanlarına başvurduk. C-h-d kökü ve türevlerini 50 civarında Cahiliye, 10 civarında da Muhadram şairin divanından taradık. İmruülkays'tan (v. m. 540)

Tarafe'ye (v. m. 564), Zühayr b. Ebî Sülmâ'dan (v. m. 609) Antere'ye (v. m. 614), Nabîğa ez-Zübyânî'den (v. m. 604) A'şâ'ya (v. m. 629), Hâtim et-Tâî'den (v. m. 578) Ümeyye b. Ebü's-Salt'a (v. m. 630) kadar birçok Cahiliye şairinin divanını; Mâlik b. Nüveyre'den (v. 11/632) Hz. Ebubekir'e (v. 13/634), Kâ'b b. Zühayr'den (v. 24/645) Hassân b. Sâbit'e (v. 60/680) kadar birçok Muhadram şairin divanını taradık ve yaklaşık 30 civarında divanı bizzat kaynak olarak verdik. Kelimelerin, kavramların anlamını ele alırken olabildiğince erken dönem dil/sözlük, şiir, tefsir kaynaklarından faydalanmaya çalıştık.

Cihatla ilgili ayetleri nicelik açısından tespit ederken *el-Mektebetü's-Şâmile* programının yanı sıra *ed-Delilü'l-Müfettes'i*, *Arabic-English Dictionary of Quranic Usage*'ı kullandık. Cihadın kelime anlamı ve Kur'an'da kullanımları için sözlüklerin dışında Ragıb el-İsfehani'nin (v. 425/1033) *Müfredat*'ı gibi Garibü'l-Kur'an'ları, Mükatil b. Süleyman'ın, Ebû Hilâl el-Askerî'nin (v. 395/1005) ve Dâmegânî'nin (v. 478/1086) *el-Vücûh ve'n-Nezâir*'lerini ve Ferrâ'nın, Ebu Ubeyde'nin (v. 209/824) *Meani'l-Kur'an*'larını kullandık. Ayet kronolojisinde Câbirî'nin *Fehmü'l-Kur'an*'ının yanı sıra modern ve erken dönemde yapılan başka kronolojilerden de istifade ettik. Araştırmamızda birçok tefsiri kullanmamızın yanı sıra en fazla yararlandığımız tefsirler genel olarak Mukâtil b. Süleyman'ın *Tefsir*'i, Taberî'nin *Câmiu'l-Beyan*'ı, Zemahşeri'nin *Keşşaf*'ı ve Câbirî'nin *Fehmü'l-Kur'an*'ıdır. Ayetlerin mealleri ise tarafımızdan verilmiş olup mealler verilirken Mukâtil b. Süleyman, Ferrâ, Zeccac (v. 311/923), Taberî, Maturidi (v. 333/944), Zemahşeri gibi müfessirlerin tefsirlerinden ve modern dönemdeki Mevdûdî, Câbirî, M. Esed (1900-1992) gibi müelliflerin tefsir ve meallerinden istifade edilmiştir.

Cihadın uygulanması, yapıldığı muhatapları ve sonuçlarını ele aldığımız ikinci bölümde kaynak olarak kullandığımız referanslar ise Kur'an'ın kendisi, siyer-meğazi eserleri, hadis kitaplarının ve tefsirlerin cihatla, cihadın uygulamasıyla, sonuçlarıyla ilgili tarihi malumat sunduğu bölümlerdir. Bunların dışında olgu-nas diyalektğine dair doğrudan bilgiler sunan esbab-ı nüzul rivayetleri ve siyer malumatıdır ki bu kaynaklar olgu-nass bütünlüğünü yakalamamızı sağlamaktadır. Özellikle Mekke dönemi cihad-tebliğ ilişkisini ele alırken bu dönem hakkında fazla tarihi malumatın olmaması nedeniyle daha çok Kur'an'ın Mekki Surelerini kaynak olarak kullandık. Aynı şekilde bu bölümde de kronolojik okumayı esas aldık.

Bütün bu kaynakların yanında araştırmamız esnasında *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*'nden, konuyla ilgili kitaplardan, tezlerden ve makalelerden de faydalandık. Kullandığımız kaynakları ilk geçtikleri yerde dipnotta ve kaynakçada tüm bilgileri içerecek şekilde verdik. Kullandığımız tüm referansları Kaynakça'da alfabetik sırayla belirttik. Çalışma esnasında zikrettiğimiz ayetlerin mealleri tırnak içinde italik olarak yazılmıştır. Ayetlerin hem Arapça hem de Türkçeleri, bazen ayetin tamamı, bazen de sadece ilgili kısmı metin içinde veya dipnotta mutlaka verilmiştir. Bununla beraber doğrudan ayet çevirisi olmayıp mefhum ya da yorum olarak referans verdiğimiz ayetleri metin içinde italik olarak yazmasak da Arapça metinlerini dipnotta belirttik. Fakat dipnotta çok sayıda ayeti referans gösterdiğimiz yerlerde ise sadece bir veya birkaç ayetin Arapça metnini verdik. Çalışmada geçen Arapça şahıs ve eser isimlerini ilk geçtikleri yerlerde orijinal halleriyle, tekrarı durumunda ise kısa isimleriyle ve marifelik takısı olan "el" ifadesini kullanmaksızın yazdık.

Cihad konusunda hicri ikinci asırdan günümüze kadar yapılmış birçok çalışma mevcuttur. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla geçmişten günümüze doğrudan ya da dolaylı olarak cihatla alakalı kaleme alınmış sadece Arapça yapılan çalışmaların sayısı yaklaşık 500 civarındadır. Bununla beraber bu eserlerin erken dönemde yazılanlarının bir kısmı *Keşfü'z-Zünun* gibi eserlerde isim olarak zikredilmekle beraber günümüze ulaşmamıştır. Cihatla ilgili ilk müstakil eserlerin ise daha çok Abdullah İbn Mübarek'in (v. 181/797) de yaptığı gibi cihad hadislerinin toplanması şeklinde olduğu gözükmektedir. Nitekim İbn Mübarek ve İbn Ebu Asım'ın (v. 289/900) "*Kitâbü'l-Cihad*"ı ile İbn Batta el-Ukberi'ye (v. 387/997) ait "*Seb'üne Hadisen fi'l-Cihad*" bunlardandır. Serahsi'nin (v. 483/1090) "*Şerhu's-Siyeri'l-Kebir*"i ve İzzeddin b. Abdüsselam'a (v. 660/1262) ait "*Abkâmü'l-Cihad ve Fedâilüh*" gibi eserler ise cihad konusunu, özellikle de Medeni cihad olan savaş konusunu savaşın öncesi, sonrası, ganimetler, esirler vb konuları ahkam yönünden ele alan eserlerdir. Modern dönemdeki Mahmud Şeltut'un "*ed-Davetü'l-İslamî ve'l-Kıtal fi'l-İslam*"ı, İzzet Derveze'nin "*el-Cihad fi Sebilillah*"ı ve Muhammed Hayr Heykel'in "*el-Cihad ve'l-Kıtal fi's-Siyaseti's-Şeriyye*"si cihad konusundaki çalışmalardan bazılarıdır.

Batı'da da doğrudan ya da dolaylı olarak cihatla alakalı gerek makale gerekse kitap düzeyinde yapılmış birçok çalışma bulunmaktadır. Batı'da

yapılan cihatla alakalı ciddi akademik çalışmaların var olmasının yanı sıra yapılan çalışmaların önemli bir kısmının politik olduğunu söylemek de mümkündür. Özellikle El-Kaide ve sonrasında çıkan örgütlerin, 11 Eylül saldırılarının bunda etkisi olduğu gibi İslam fetihlerinin Hıristiyan Batının aleyhine olmuş olmasının da etkisi muhtemeldir. Batı’da İngilizce yazılmış çalışmalardan bazıları şu şekildedir: Rudolph Peters’e ait “*Islam and Colonialism the Doctrine of Jihad in Modern History*”, Asma Afsaruddin’e ait “*Views of Jihad throughout History*”, Reuven Firestone’un “*The Origin of Holy War in Islam*”ı, Paul L. Heck’in “*Jihad Revisited*”i ve M. A. S. Abdelhaleem’in “*Quranic Jihad*” adlı makalesi bunlardan birkaçıdır.

Ülkemizde de doğrudan ya da dolaylı olarak cihad konusunda yapılmış çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmaların en ciddi olanları ise öncelikle doktora çalışmaları daha sonra yüksek lisans düzeyinde olan çalışmalardır. Türkiye’de doktora ve yüksek lisans düzeyinde cihad ve cihatla bağlantılı olan savaş alanında yapılan çalışmalardan bazıları şunlardır: Abdülaziz Hatip ve Ahmet Halıcı’ya ait aynı isimdeki “*Kur’ân-ı Kerim’e Göre Cihad*” başlıklı yüksek lisans tezleri ve Hasan Yakut’a ait “*Kur’ân-ı Kerim’de Cihad*” isimli yüksek lisans çalışması. Abdurrahman Ateş’in “*Tebliğ Eğitim ve Cihad Sürecinde Kur’ân’ın Şiddet Sorununa Bakış*”ı, Veysel Nargül’ün “*Kur’ân ve Hz. Peygamber’in Uygulamaları Işığında Cihad*”ı, Münir Hasan’ın “*Kur’ân’da Savaş Olgusu*” bu konuda yapılmış doktora çalışmalarından bazılarıdır.

Bizim çalışmamızın ayırt edici yönü modern bir metot olan semantik analiz yöntemi ile cihad kavramının ilk defa incelenmiş olmasıdır. Çünkü ne Türkçe ne Arapça ne de İngilizce cihatla alakalı yapılmış çalışmaların hiçbirinde cihad bu yöntemle ele alınmamıştır. Bu yönüyle çalışmamızın birinci bölümü alanında ilk ve tek çalışmadır. Araştırmamızın farklarından bir diğeri, kavram çalışması olması nedeniyle cihadın dil analizinin en ince detayına kadar yapılmış olması, semantik analiz yöntemini esas almamız nedeniyle de sözlüklerde ulaşamadığımız anlamlara Cahiliye şiiirinden ulaşabilmemizdir. Bu bakımdan diğer çalışmalarda bulunmayan cihatla ilgili bazı manalar, özellikle sadece Cahiliye şiiirlerinden elde ettiğimiz cihadın zıt manalarını ortaya çıkarmamız yalnızca bizim çalışmamızda var olan bir özelliktir. Bu araştırmayı diğer çalışmalardan ayırt eden en önemli bir diğer yön ise cihatla ilgili eserlerde genellikle düşmana, şeytana ve nefse karşı cihat şeklinde genel bir

tasnif yapılırken biz tasnifimizi nefse karşı cihad yerine Kur'ân'ın kullanımına daha uygun olan hevaya karşı cihad şeklinde yapmamızdır. Bu yönüyle hevaya karşı cihad bağlamında nefis lafzının niçin heva yerine kullanıldığını belirtmemiz de bu çalışmaya has bir durumdur. Kur'ân sonrası dönemde yapılmış nefse karşı cihad şeklindeki hatalı gözükten terimleştirmeyi Kur'ânî kullanımına daha uygun şekilde hevaya karşı cihad olarak düzelttiğimiz gibi şeytana karşı cihad tasnifini, Kur'ân'ın şeytan varlığına yüklediği anlam üzerinden yeniden yapmamız da bu araştırmayı diğer çalışmalardan ayırt eden önemli hususlardan biridir.